

A WOSINSKY MÓR MÚZEUM ÉVKÖNYVE
JAHRBUCH DES WOSINSKY MÓR MUSEUMS, SZEKSZÁRD
(UNGARN)

A
WOSINSKY MÓR MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
XLII.

WOSINSKY MÓR MEGYEI MÚZEUM
SZEKSZÁRD, 2020

A WOSINSKY MÓR MÚZEUM ÉVKÖNYVE
JAHRBUCH DES WOSINSKY MÓR MUSEUMS, SZEKSZÁRD
(UNGARN)

SZERKESZTETTE
K. Németh András

KÖNYVTERV
Erky-Nagy Tibor

BORÍTÓTERV
Frankné Sági Apollónia

AZ ÉVKÖNYV MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA
Nemzeti Kulturális Alapprogram Igazgatósága

© Wosinsky Mór Megyei Múzeum

KIADJA
Wosinsky Mór Megyei Múzeum

ISSN 0865-5464

FELELŐS KIADÓ
Ódor János Gábor

NYOMDA
Kerényi Nyomdaipari Kiadó és Kereskedelmi Kft.

FELELŐS VEZETŐ
Kerényi Zoltán

TARTALOMJEGYZÉK

PROHÁSZKA PÉTER

- Adatok Tolna megyei kora középkori és középkori bizánci érmekről
Alföldi András hagyatékában 7
*Angaben über frühmittelalterlichen und mittelalterlichen byzantinischen Münzen
vom Komitat Tolna aus dem Nachlass von András Alföldi*

K. TÓTH GÁBOR

- Árpád-kori érmék Szekszárd határában. Megjegyzés III. Béla rézpénzeihez 21
*Münzen aus der Arpadenzeit an der Grenze von Szekszard. Bemerkung
zu den Kupfermünzen des Königs Béla III.*

SÜMEGI JÓZSEF

- Báta az Anjou-korban 39
Die Bataer Abtei in der Anjouzeit

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS – PÁNYA ISTVÁN – BORBÁS BENJÁMIN

- Paléopénzfizetés Szeremlénél. Adalék a középkor végi borkereskedelem történetéhez 69
*„Palegeld” Bezahlung bei Szeremlén. Beitrag zur Geschichte des Weinhandels
am Ende des Mittelalters*

SUDÁR BALÁZS

- Egy kis szandzsákközpont a hódoltság belsejében: Szekszárd 91
Szekszard – Ein kleines Sandschakzentrum in der Mitte der Türkenherrschaft

SUDÁR BALÁZS – K. NÉMETH ANDRÁS

- Néhány újabb török pecsétnyomó Tolna megyéből 113
*Einige neue türkische Siegelabdrücke und ein Siegelring mit Inschrift
aus dem Komitat Tolna*

GAÁL ATTILA – CZÖVEK ATTILA

- Kora újkori vas raktárlelet a Szekszárd-jeni palánki török palánkvár környezetéből 127
*Eisener Lagerbefund aus der Frühneuzeit von der Umgebung der türkischen
Plankenburg Szekszárd-Jeni Palánk*

GAÁL ATTILA

- Kora újkori mész- és tégláégető kemencék Szekszárd belvárosában 189
Kalk- und Ziegelbrennerofen aus der Frühneuzeit in der Innenstadt von Szekszard

VINDUS MELINDA

- Barokk kegyérmek Simontornyáról 203
Barocke Gnadenmünzen aus Simontornya

SZABÓ GÉZA – NAGY JANKA TEODÓRA	
Mórági 18. századi fazekaskemencék kerámiaanyaga	213
(A mórági kerámia kutatása régészeti és néprajzi módszerekkel I.)	
<i>Keramikstücke von Töpferofen in Mórág (Maratz) aus dem 18. Jahrhundert</i>	
<i>(Forschung der Mórágyer Keramik mit archäologischen und volkskundlichen Methoden I.)</i>	
BALÁZS KOVÁCS SÁNDOR – B. KOVÁCS PÉTER	
Egy reformkori „emberbarát” és „hazafi” kultusza. Csapó Dániel tolnai alispán kortárs emlékezete	275
<i>Kultus eines „menschenfreundlichen Patrioten” aus der Reformzeit: Zeitgenössisches Andenken an Dániel Csapó, den Tolnaer Vizegespan</i>	
LOVAS CSILLA	
Beszédes Sándor fényképei Garay Ákos családi gyűjteményében	289
<i>Fotos von Sándor Beszédes in der Familiensammlung von Ákos Garay</i>	
BERTA JÓZSEF	
Tolna vármegye ebvédjegyei. Katalógusvázlat	313
<i>Hundemarken des Komitates Tolnau. Katalogentwurf</i>	
MÁCSAINÉ IVÁN ÉVA	
A Szekszárdi Ifjúsági Levente Testedző Egyesület	335
<i>Das Szekszarder Levente Jugendsportverein</i>	
GERE LÁSZLÓ – VIZI MÁRTA	
Horvai János és a Kossuth-szoborcsoport	365
<i>János Horvai und die Kossuth-Statuengruppe</i>	
CSAPAI JÁNOS	
Párkányánától a Donon át a pockingi hadifogolytáborig. Levelek, naplók, fényképek	399
<i>Von Párkányána durch den Fluß Don bis zum Kriegsgefangenenlager in Pocking. Briefe, Tagebücher, Fotos</i>	
FUKSZ MÁRTA	
A bikavér múltja és jelene (A bikavér, a kadarka és a kékfrankos szerepe a Szekszárdi borvidéken)	461
<i>Vergangenheit und Gegenwart des Stierbluts (Die Rolle der Stierblut-, Kadarka- und Blaufränkischweine auf dem Szekszarder Weingebiet)</i>	
HUCKER VERONIKA – K. NÉMETH ANDRÁS	
A Wosinsky Mór Megyei Múzeum munkatársainak tudományos publikációi, 2011–2020	495
<i>Wissenschaftliche Publikationen der Mitarbeiter des Komitatsmuseums Mór Wosinsky 2011–2020</i>	

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS – PÁNYA ISTVÁN – BORBÁS BENJÁMIN

Palépenzfizetés Szeremlénnél

Adalék a középkor végi borkereskedelem történetéhez

1504 Pünkösdsje környékén Várdai Miklós két aranyi jobbágya bort vásárolt a Duna jobb partján fekvő Bátán, s azt saját hajójukban Bátmonostorára kívánták szállítani. Előtte azonban kifizették a „mezőváros apátjának az ott szokásosan szedett valamennyi járadékát, tudniillik úgy a vámot és a révpenzt, mint a közönségesen palepenz-nek hívott szekérpénzt” („*tributum et vadum, quam etiam pecunias essedales, vulgariter palepenz dictas*”).¹ A fizetnivalók rendezése után elindultak a Bába mellett kanyargó Sárvízen, majd elértek a Dunához. A folyó Bába magasságában kétfelé ágazott, nyugati ága – a Duna – Mohács felé, keleti ága – a Vajas – pedig Bátmonostora felé folyt. A jobbágyok ez utóbbi keleti ág felé vették az útjukat, azonban a bátai apát szeremléni jobbágysággal Szeremlén révéhez vitték s ott ismét pénzfizetésre, egyebek mellett a palépenz újbóli átadására kötelezték őket. Ugyanekkor, azaz 1504 tavaszán a nagy hatalmú Várdai Miklós egyik garai jobbágya is Bátán vásárolt néhány hordó bort, s hogy azt épségben célba juttassa, urának, Várdai Miklósnak egy bátmonostori jobbágyától pénzért csónakot bérelt. A történet szereplője, *Barthany* György, körültekintően járva el ügyében, nemcsak a vízi járműért számolta le a garasokat, de Tamás bátai apát részére is megfizette a révhasználatért a járandóságokat. A bort szállító jobbágyának a vámon és a révdíjon kívül még a szekérpénzt, a közönségesen palépenz („*tributum et vadum, quam etiam pecunias essedales vulgariter palepenz dictas*”) nevezetű díjat is ki kellett fizetnie az apát részére, melynek ő hiánytalanul eleget is tett. Ezt követően hajóra szállt és elindult Bátmonostora felé, amikor is Tamás bátai apát Szeremlén mezővárosban lakó emberei fegyveresen rátámadtak és a borát elvették, illetve újabb szekérpénzt és vámot szedtek be tőle. Ezt követően a támadók felhajóztak a Dunán a szeremléni révhez, ahol partra tették a bort és csak azután adták vissza Várdai Miklós szerencsétlen jobbágyának, miután harmadjára is kifizette a vámot és minden hordó bor után a szekérpénzt, azaz a palépenzt.²

Az aranyi és a garai jobbágyok története önmagában nem különösen érdekes, hiszen a középkori iratokban igen gyakoriak a vámoknál és réveknél történt visszaélések. A ránk maradt oklevelekből

¹ DL 88936 (1505); SZAKÁLY 1999, 121. Az „essedales” kifejezést talán a ’szekér’ jelentéssel bíró „essedum”-ból származtathatjuk. A problémára még vissza fogunk térni, addig azonban ezt az értelmezést alkalmazzuk a szövegben.

² DL 88937; DL 88932 (1505).

azonban kiderül, hogy a már közismert révpénz és vám mellett egy harmadik illetéket, az úgynevezett palépénzt is ki kellett fizetniük. Utóbbi igen titokzatos, lényegében eddig csupán Bodrog vármegye két dunai átkelője, a bátai-szeremléni, illetve a küllődi-kőszegi rév kapcsán maradt fenn említése.

A palépénzt Küllődön említő, témánk szempontjából a harmadik fontos oklevél önmagában is nagy jelentőségű, mivel ez az egyetlen olyan okleveles forrás, amely erről a középkori révhelyről beszámol.³ Geréb Péter nádor 1501-ben szólította fel a bácsi káptalant, hogy idézzék meg azon személyeket, akik Geszti Mihály fia László állítása szerint a Bodrog vármegyei Nagyküllőd birtokán több rendbeli jogtalanságokat követtek el jobbágyságai ellen néhány évvel ezelőtt. A Mátyás halálát követő trónviszályok idején lezajlott események emlékének bizonyos részei azonban már homályba veszhettek, hiszen még a hatalmaskodás elkövetésének pontos időpontja sem volt ismert: a panaszos hat vagy hét évvel korábban tette azt, 1494 vagy 1495 Pünkösdjének tájékára. László elmondása szerint familiárisa, Derzsfalvai Bakó György az egyik helyi jobbágy otthonában vett szállást, amikor a faluban az ott lakók által szokásosan fizetett adók beszedését intézte a földesurak számára. Az oklevél megfogalmazója a familiáris által beszedendő illetéket palépénznek („*pallepewz*”) nevezi, melyet a helyiek bor után szedtek be a falu lakóitól és az idegenektől is, hordónként 8 dénár értékben. A helységben tartózkodó familiáris ennek a begyűjtését kapta feladatául, ami meg is történt, hiszen két aranyforintnyi palépénzt át is vett a helyi jobbágyoktól. A pénz szaga azonban másokat is a településre vonzott. A Nagyvölgyi nemesek ugyanis számos familiárisuk kíséretében megtámadták Bakó György szálláshelyét, az általa eddig begyűjtött összeget tőle elragadták, őt magát pedig becstelen szavakkal illették.

Írásunk első felében az említett Duna menti tájat és az itt létezett átkelőket mutatjuk be, hogy képet kapjunk a szeremléni és küllődi révek középkori forgalmáról és az itt átszállított árukról. A tanulmány második felében a palépénzről lesz szó, s egyebek mellett arra a kérdésre próbálunk választ találni, hogy miért is kellett azt pontosan fizetni.

A bevezetőben említett, balul végződött borszállítás hátterének megértéséhez szükséges a történet színterével, a Mohácsi-sziget környékének földrajzával, települési és gazdasági viszonyaival megismerkednünk. A Dunántúli-dombvidék és az Alföld találkozásánál a Duna széles, mocsarakkal és erdőkkel fedett ártere terült el. A korabeli, szabályozatlan folyó arculata jelentősen különbözött a mai, gátak közé szorított Dunától. A Baja és Bezdán közötti szakaszon kanyarogva feltöltő és hordaléképítő szakaszjelleggel bírt.⁴ Medre erősen kanyargott, s jellemzőek voltak rá a túlfejtett kanyarulatok. A hordalékát lerakó folyó számtalan kisebb-nagyobb szárazulatot alakított ki, melyek közül a legnagyobb a Mohácsi-sziget volt. A sziget felszínének legnagyobb része a Duna árterének számított, így lakhatásra, illetve szárazföldi közlekedésre alkalmatlan volt. Régészeti, történeti és térinformatikai kutatás alapján tudjuk, hogy lakott települések a Mohácsi-sziget területén csak a Mohács–Földvári-tó vonaltól északra léteztek. Az e vonaltól délre fekvő mocsaras, ingoványos térszínen csupán kisebb halásztanyák, ideiglenes szállások voltak találhatóak a középkorban.⁵

A sziget környékének legjelentősebb települései napjainkban Baja és a nagyjából feleakkora népességű Mohács, a többi helység ennél jóval kisebb és gazdaságilag is fejletlenebb. A középkori településhálózat térben sokkal kiegyensúlyozottabb volt, a források alapján számos kisebb-nagyobb mezőváros, illetve falu telepedett meg ezen a tájon (1. kép).⁶ Az imént szó esett a szigetről, melynek települései kivétel nélkül egyszerű falvakként léteztek, s a fennmaradt források, illetve régészeti leletek tükrében többségük viszonylag jelentéktelen volt. A szigetet határoló Duna és Vajas partján fejlettebb központok alakultak ki. A szigettől északra fekvő Baja ekkoriban még nem volt jelentős átkelő, csupán

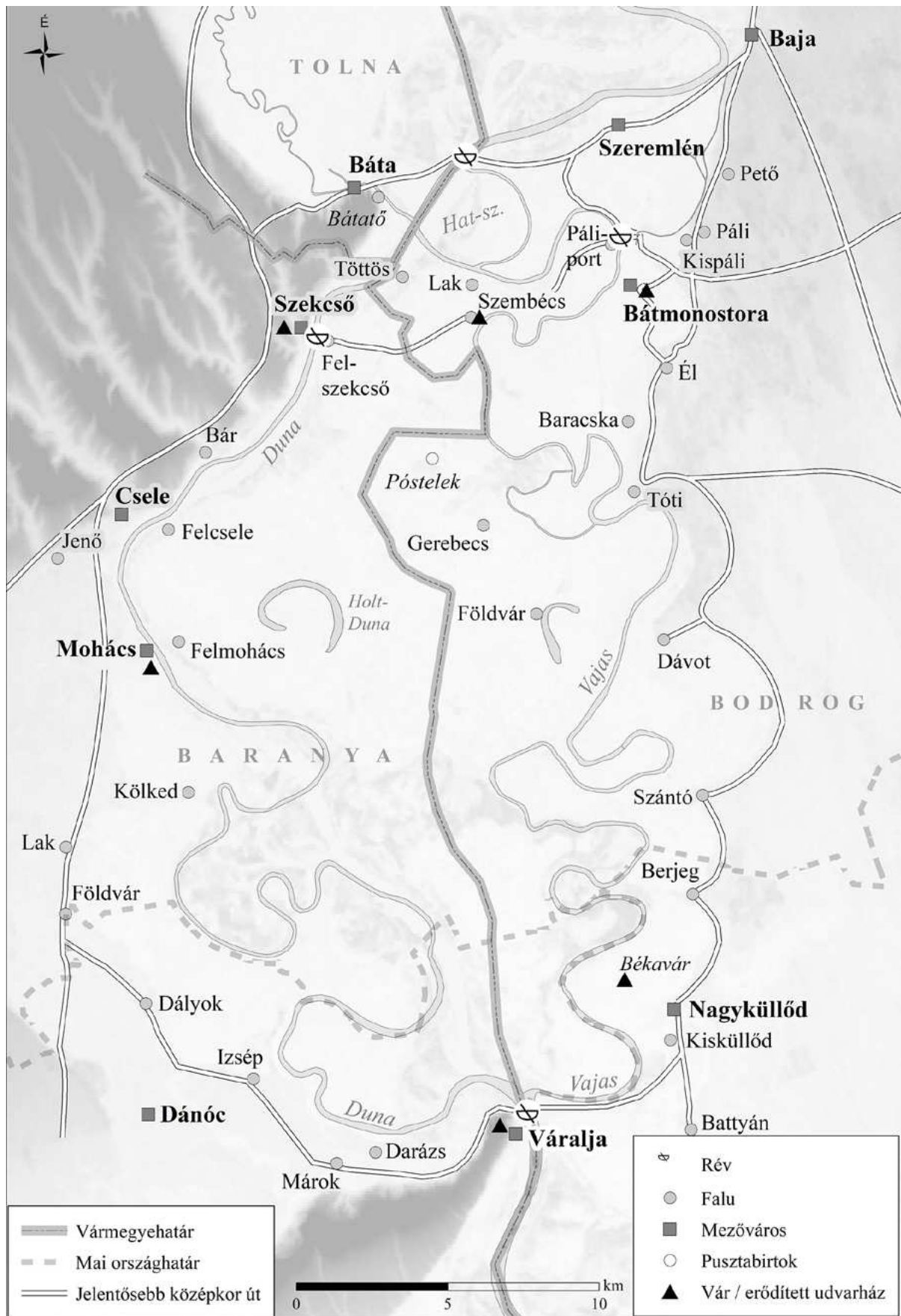
³ DL 93692 (1501).

⁴ MEZŐSI 2011, 144; MIKE 1991, 162–163.

⁵ PÁNYA 2020.

⁶ PÁNYA 2020.

1. kép. A Mohácsi-sziget környezete a 16. század elején

sókamarájával és vásáraival tűnt ki környezetéből.⁷ Tőle délre, a sziget csúcsának keleti szomszédságában helyezkedett el a Töttös család ősi fészke, Bátmonostora mezőváros, a mai Bátmonostor elődje. Monostorának, erődített udvarházának, ispotályának, a hozzá tartozó uradalomnak köszönhetően a mezőváros a környék egyik legjelentősebb piac- és vásárhelyeként szolgált a 16. század első feléig.⁸

Bátmonostora északnyugati szomszédja a Mohácsi-sziget csúcsánál kialakult Szeremlén mezőváros, a mai Szeremle elődje volt, amely a tőle nyugatra fekvő Báta földesurának, a bátai apátnak a birtoktömbjébe tartozott. Szeremlén gazdasági felemelkedését az itt lévő, Bátával kapcsolatot jelentő dunai rév eredményezte. A település egykori belterületén végzett régészeti kutatások és a középkori források szerint figyelemre méltó forgalmat lebonyolító kereskedelmi gócpont lehetett, azonban Bátmonostora fejlettségi szintjét bizonyosan nem érte el.⁹ A folyó túloldalán fekvő Báta (és a később vele egyesült Bátató) tekinthető a környék egyházi és gazdasági központjának.¹⁰ Az itt őrzött Szent Vér ereklye kultusza, illetve az ahhoz kapcsolódó búcsú zárandokok sokaságát vonzotta évente a mezővárosba, emellett fontos kikötő-, piac- és vásárhely funkcióval is bírt.¹¹ Bátától délre található Szekcső (a mai Dunaszekcső elődje), a Hercegh család fészke, valamint Mohács mezőváros, a pécsi püspök birtoka.¹² Ma már csak határnév őrzi Mohács északi szélén a nyúlzigeti apácákhoz tartozó egykori Csele mezőváros nevét.¹³ Dél felé haladva, ma már horvátországi területen létezett Dánóc, illetve tőle délkeletre, a Mohácsi-sziget déli végénél helyezkedett el (Kőszeg-) Váralja mezőváros. Utóbbi jelentős rév- és vámhely volt a mohácsi csatát megelőző időszakban.¹⁴ Vele átellenben, a mai Szerbiához tartozó területen feküdt a Nagyvölgyi és Geszti család birtoka, a középkori Küllöd mezőváros.¹⁵ A sziget keleti felén a Hercegh család faluja, Dávot (a mai Dávod elődje) érdemel még említést, mely sókamarájával és piacával emelkedett a szomszédos falvak fölé.¹⁶

Kubinyi András összetett centralizációs pontrendszerében a tárgyalt terület lakott helyeit is vizsgálta. Számítása minimális változtatásra szorul. Ez alapján a régió legfejlettebb települései Báta (14 centralitási pont [c. p.]),¹⁷ Bátmonostora (14 c. p.)¹⁸ és Mohács (11 c. p.)¹⁹ voltak, amelyek az 5. településkategóriába, a „részleges városfunkciójú mezővárosok” csoportjába tartoztak. Ennél fejletlenebb volt a 6. kategóriába, azaz az „átlagos mezővárosok és mezőváros jellegű falvak” közé sorolható Baja (10 c. p.),²⁰ Szeremlén (10 c. p.),²¹ Küllöd (8 c. p.),²² Váralja²³ és Szekcső²⁴ (egyaránt 7 c. p.), valamint Dánóc (6 c. p.).²⁵ A többi említett település, azaz Dávot²⁶ és Csele²⁷ (egyaránt 4–4 c. p.) ugyanakkor csupán a 7. településkategóriába, a „jelentéktelen mezővárosok és központi funkciót ellátó falvak” közé kerültek.

⁷ DRASKÓCZY 2018, 197; ZO XI. 244 (1479).

⁸ KUBINYI 2000, 60; PÁNYA – MORDOVIN – NAGY 2020.

⁹ PÁNYA – MORDOVIN – NAGY 2020; lásd még KUBINYI 2000, 87; WEISZ 2012, 140–141.

¹⁰ K. NÉMETH 2015, 33–35; WEISZ 2012, 165; K. NÉMETH 2013, 225.

¹¹ BALÁZS KOVÁCS 2015, 225.

¹² CSÁNKI 1894, II. 466; WEISZ 2012, 137; ANDRÁSFALVY 1975, 133, 143; BALÁZS KOVÁCS 2006, 194.

¹³ CSÁNKI 1894, II. 461–462; HM HIM BIXa 527 12.33.

¹⁴ CSÁNKI 1894, II. 462, 467.

¹⁵ CSÁNKI 1894, II. 204; KUBINYI 2000, 75.

¹⁶ DRASKÓCZY 2018, 197.

¹⁷ K. NÉMETH 2013, 225; WEISZ 2012, 165.

¹⁸ KUBINYI 2000, 60.

¹⁹ WEISZ 2012, 136; HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI – SZÖGI 2017, 135, 226, 235; HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI 2019, 202, 247, 319, 339.

²⁰ KUBINYI 2000, 60; WEISZ 2012, 140; KAPOCS – KŐHEGYI 1980, 113. A ferences kolostor nem középkori, hanem 17. század végi alapítású. Országos vására nem volt. E kettő miatt 2+2 pontot levontunk centralitási pontjaiból.

²¹ KUBINYI 2000, 87; WEISZ 2012, 140–141. Szerdán, szombaton és csütörtökön is volt hetipiaca, ezért a Kubinyi által adott 1 pont helyett hármat adtunk.

²² KUBINYI 2000, 75.

²³ CSÁNKI 1894, II. 467.

²⁴ CSÁNKI 1894, II. 466; WEISZ 2012, 137.

²⁵ CSÁNKI 1894, II. 462; WEISZ 2012, 136.

²⁶ KUBINYI 2000, 65.

²⁷ CSÁNKI 1894, II. 461; VASS 1976, 24.

Közlekedési szempontból a Duna mindkét oldala hasonló helyzetű volt, hiszen a folyó árterének nyugati és keleti peremén is egy-egy fontos útvonal haladt észak–déli irányban. A nyugati ősiségét jelzi, hogy számos helyen lényegében a rómaiak által épített limesút nyomvonalát követte.²⁸ E két útról a Duna felé több helyen voltak leágazások. A középkori források alapján úgy tűnik, hogy a folyón létrejött legfontosabb átkelők a sziget északi és déli végénél feküdtek és ezeken haladt át a személy- és teherforgalom legnagyobb része. A szigeten jelen ismereteink szerint csupán egy kevésbé jelentős útvonal haladt át kelet–nyugati irányban, mely kapcsolatot teremtett a Duna jobbpartján fekvő Szekcső és a Vajas balpartján fekvő Kispáli között.²⁹

A déli átkelő (Kőszeg-)Váralja és Küllöd között helyezkedett el.³⁰ A török térfoglalásig forgalmának legnagyobb részét valószínűleg a közeli baranyai településeken (például Szöllős, azaz a mai Hercegszöllős) és szerémségi lankákon megtermelt borok teheték ki.³¹ Az itteni rév jelentőségét jelzi az is, hogy 1526 augusztusában itt kelt át a Dunán Török Bálint és Tomori Pál, hogy csatlakozzon II. Lajos seregéhez Mohácsnál.³² Három évvel később Szapolyai János ugyanitt, azaz „*Köllödnél általkele az Dunán és az mohácsi mezein szemben jön terek császárral.*”³³

Az északi átkelő Bába és Szeremlén mezővárosok között működött, s a fennmaradt források alapján az előbbinél jóval forgalmasabb és jelentősebb lehetett (2. kép).³⁴ A kelet felől, a Homokhátságáról érkező utasok a mai Bátmonostor belterületének nyugati felén (a Petőfi Sándor utca nyugati folytatásában), a középkori Kispáli, más néven Pongrác falun keresztülhaladva érték el a Duna árterét. Itt torkollott a Baja felől érkező Sár folyó (*fluviium Saar/Sarvize*) a Vajasba, illetve annak mocsaras árterébe. Itt, a Sár folyó hídján (középkori forrásokban András hídjá/*pons Andree*), illetve annak közelében egy gázlón kelhettek át Szeremlén mezőváros területére, ahol a település északnyugati végéig haladhattak, ahol elérték a Dunát. Végül a dunai réven jutottak át a báciai apát mezővárosába, Bátára.

A fennmaradt források alapján jól látható, hogy a báciai réven áthaladó legfontosabb árucikkek a környékbeli baranyai (helyesebben dél-tolnai) borok voltak.³⁵ A középkori és kora újkori forrásokból ismert, hogy akkoriban (az Európa szerte kedvelt) szerémségi borokat a baranyai borok követték a hazai rangsorban. Oláh Miklós feljegyezte, hogy a „*Bor olyan bőségben van, hogy Magyarországban majdnem valamennyi tája (kivéve a Tiszán innen és túl Várad felé eső síkságot, valamint Bács vidékét és még néhány más helyet) nemes, édes, savanyú, e két utóbbi közé eső, könnyű és közepes erejű borokat terem, de sokkal több fehéret, mint vöröset... Többször megtörténik, hogy az enyhe hőmérséklet és a kedvező évi időjárás a bor akkora mennyiségét árasztja, hogy alig akad a bor eltevéséhez elég hordó, amit én a magam saját szemével láttam Baranya vármegyében, míg Pécsen voltam.*”³⁶ A baranyai borok nemcsak a Magyar Királyságban, hanem annak határain túl (Lengyelországban és Sziléziában) is ismertek és kedveltek voltak.³⁷ A termékek ideszállítását szekéren, illetve az akkoriban még hajózható Sárvízen, vízi úton oldották meg. Bátáról részben a réven került át Bodrog vármegyébe s jutott el a Duna-Tisza közére, részben pedig hajóra rakták és a folyón szállították tovább Szeged-Szolnok irányába.³⁸

A báciai réven keresztül különféle nyugati fémárúk (kések, villák, ötvöstárgyak, fegyverek stb.),

²⁸ GLASER 1929, 141; SZABÓ 2011, 101.

²⁹ PÁNYA 2019; PÁNYA 2020; PÁNYA – MORDOVIN – NAGY 2020.

³⁰ CSÁNKI 1894, II. 463; GLASER 1929, 264.

³¹ SZAKÁLY 2001, 368.

³² SZALAY – WENZEL 1857, I. 21.

³³ SZALAY – WENZEL 1857, I. 30; BORI 1996, 80.

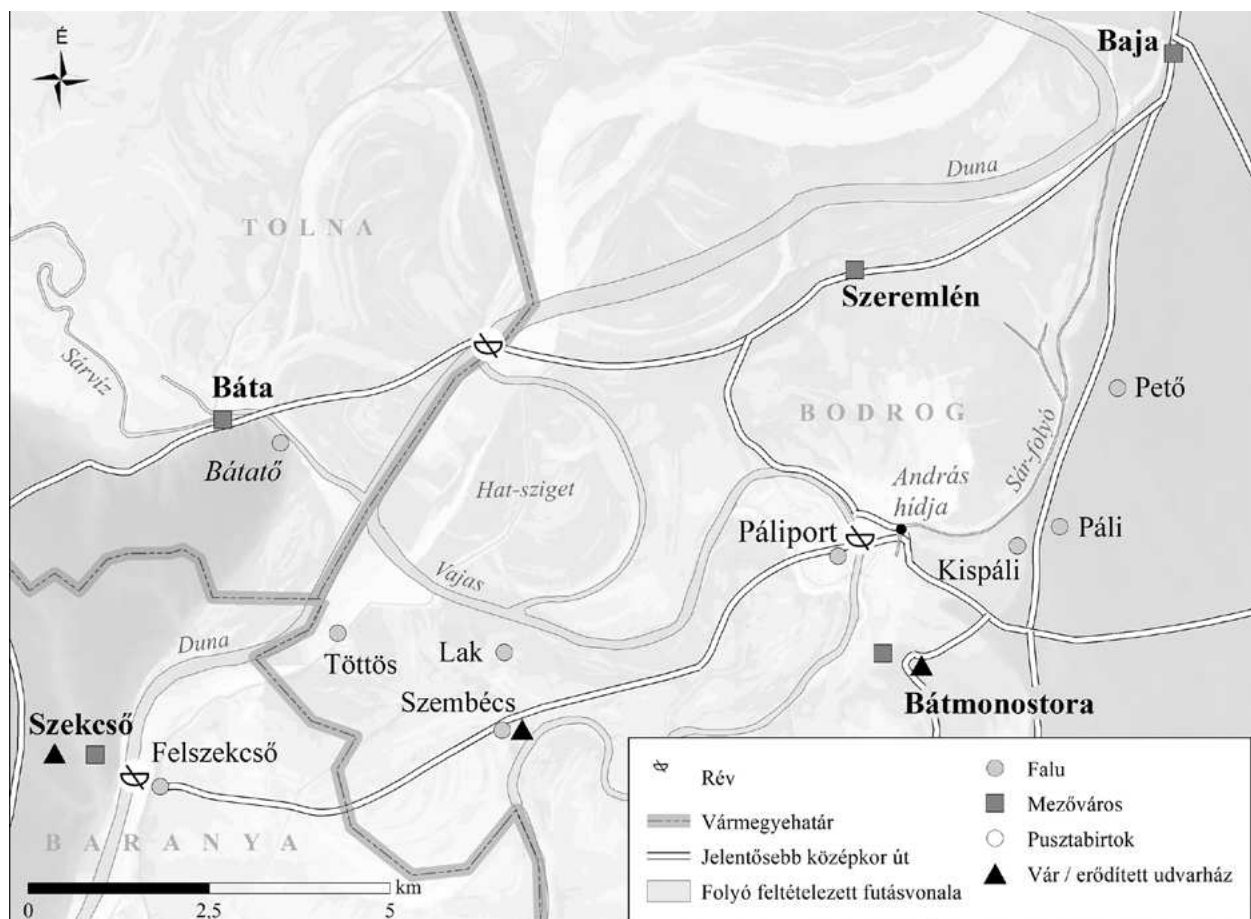
³⁴ SZAKÁLY 1973, 60; SZAKÁLY 1999, 120.

³⁵ SZAKÁLY 1998, 29; SZAKÁLY 2001, 368.

³⁶ SZAMOTA 1891, 550–551; lásd még SZAKÁLY 1999, 115–117.

³⁷ SZABÓ 1965, 241; BÁLINT 1976, 571; DRASKÓCZY 1999, 113; BENDA 2014, 130.

³⁸ ANDRÁSFALVY 1975, 127; SZAKÁLY 1999, 119–121.

2. kép. A Mohácsi-sziget északi felének környezete a 16. század elején

fűszerek, valamint posztófészeségek is érkeztek a Duna-Tisza közére és a keleti országrészekbe.³⁹ Az elmúlt években Szeremlén mezőváros területén végzett közösségi régészeti kutatások során számtalan külföldről behozott termék, egyebek mellett nyugati mesterjegyes szekercék, bronz gertyatartó, kézi napóra maradványai kerültek elő. Különösen értékesek a középkori templom körül, az egykori szeremléni piactéren gyűjtött posztóplombák. A mintegy félszáz plomba vizsgálatából kiderült, hogy azok szerte Európából, Angliából, Németalföldről, a mai Németország területéről, Morvaországból és Sziléziából származnak. Ezek alapján megállapítható, hogy a bátai-szeremléni réven a legolcsóbb posztóféléktől a drágább, jó minőségű textíliáig sokféle szövettípus jutott el a Duna-Tisza közére.⁴⁰

A fennmaradt forrásokból látható, hogy a 16. század közepéig az alföldi marhák zömét az északabbi (madoccai, földvári, váci) réveken hajtották át a Dunán s a külföldi tőzsérek a Dunántúl északabbra fekvő településein (Buda, Fehérvár) vásárolták fel azokat.⁴¹ A Szeremlénre vonatkozó források, különösen a jobbágyneveket tartalmazó oklevelek vizsgálatából azonban kiderül, hogy itt is viszonylag sok mézáros tevékenykedett a 15. században és a 16. század elején.⁴² Ebből arra következtethetünk, hogy a belföldi igényeket ellátó nagyállat-kereskedők a szeremléni-bátai réven is hajtottak élő marhákat (illetve szállítottak húst) a dunántúli területekre. A marhakivitel útvonala a 16. századi török térfoglalás idején változott meg, s tolodott a délebbi révek felé. Ekkor növekedett

³⁹ SZAKÁLY 1973, 72–73; PÁNYA – MORDOVIN – NAGY 2020.

⁴⁰ PÁNYA – MORDOVIN – NAGY 2020.

⁴¹ SZAKÁLY 1973, 57.

⁴² PÁNYA – MORDOVIN – NAGY 2020.

meg a forgalom a Szeged–Báta–Pécs–Kálmáncsehi–Pettau–Laibach–Velenice útvonalon. A török adóösszeírásokból látszik, hogy Bátánál is jelentős mennyiségű jóságot hajtottak át a Dunán s viték tovább az olasz területek felé.⁴³

Mielőtt a réven fizetendőilletékekkel, azon belül is a palépenzzel folytatnánk, érdemes néhány mondatban kitérni a környékbeli világi és egyházi birtokosok közötti súrlódásokra. Lényegében az ezekről szóló iratokból értesülünk az átkelőhelyek működéséről és a cikk témáját adó titokzatos palépenzről is. A középkori források alapján jól érzékelhető, hogy a bátai apát réve lehetett a legjövedelmezőbb a környéken. A keleti–nyugati irányú távolsági kereskedelemben résztvevők számára Báta és a túloldalán fekvő Szeremlén mezőváros is fontos csomópont volt.

A bátai apát és a Várdaiak (korábban pedig a Töttös család) között számos konfliktus történt a régióban a különböző érdekszférák elhatárolása és birtokjogi kérdések kapcsán. A Becsei család egyik mellékágának számító Töttösöket 1323-ban iktatták be bátmonostori birtokukba.⁴⁴ Ettől az időponttól kezdődően azonban sokáig húzódozó konfliktusba kerültek a már korábban is itt honos birtokosokkal (bátai apátság, fehérvári konvent, szekcsői Hercegh család). Az apátság és a fent említett két familia elsősorban a jövedelmező víz- és erdőhasználat, illetve az ezek kapcsán kivetett különböző illetékek miatt váltottak rendszeresen pengét egymással. A másik fél földjeinek jogosulatlan használata és jobbágyainak elhurcolása szinte mindennapos eseménynek számított a korszakban. A viták természetesen a legjövedelmezőbb bevételek körül hágtak a legmagasabbra: ezek közül is kiemelendők a halgazdálkodás haszna kapcsán keletkező ellentétek. A halrekesztők létesítése, birtoklása és lerombolása is folyamatosan a felek közti hatalmaskodások tárgyát képezte, minthogy a Duna folyó és annak mellékágai által nyújtott halbőség igencsak jövedelmező bevételi forrást jelentett. Így például 1364-ben Töttös foglalta le erőszakkal s használta jogtalanul a bátai apát halastavait.⁴⁵

Az erdőhasználat kérdése is vitákat válthatott ki. 1401-ben a Töttösök egyik jobbágyát hurcolták fogságba a szeremléniek, miközben az erdőben hajóépítéshez szükséges fát vágott.⁴⁶ A felek közti ellenségeskedés veszélyeinek nemcsak az érintettek, hanem az igazságszolgáltatás képviselői, valamint az ügyekben eljáró klerikusok is ki voltak olykor téve. Két évvel később a bátai apát jobbágyai ölték meg és tüntették el nyomtalanul a holttestét annak a Miklós papnak, akit a pécsváradi konvent küldött át Lak birtokra az apát és Töttös közti ügyben egy eskütétel tanújaként.⁴⁷ 1406-ban az apát szeremléni jobbágyai csaknem teljesen kivágták Töttös bátmonostorai birtokához tartozó erdejét.⁴⁸ 1407-ben ugyanőket kapta falopáson a helyi erdőkerülő Töttös László birtokán,⁴⁹ később azonban arról értesülünk, hogy békebírák útján a felek között végül megegyezés jött létre.⁵⁰ 1411-ben Pál bátai apát és Töttös László egy Szeremlén és Bátmonostor közti vitás földterület kapcsán pereskedtek egymással.⁵¹ 1423-ban Töttös László özvegyének adott elégtételt a bátai apát a korábban eltulajdonított marhák és ökrök miatt.⁵²

A vízi közlekedés kérdése is gyakran állt az érintett felek ellentéteinek középpontjában. Az átkelés miatt számos konfliktus bontakozott ki. Az apát által a szeremléni átkelőn kivetett magas vámdíjak kapcsán Töttös László többször is panaszt emelt a király előtt. 1413 és 1449 között a kérdés szinte folyamatosan napirenden volt, de – mint láttuk – az ügy fél évszázaddal később sem

⁴³ SZAKÁLY 1973, 57, 59; BLAZOVICH 2007, 64.

⁴⁴ ZO I. 162, 221.

⁴⁵ ZO III. 174.

⁴⁶ ZO. V. 205.

⁴⁷ ZO. V. 291.

⁴⁸ ZO. V. 411.

⁴⁹ ZO. V. 415.

⁵⁰ ZO. V. 428.

⁵¹ ZO. VI. 94.

⁵² ZO. VIII. 127.

vesztett aktualitásából.⁵³ Töttös az illetéktelen vámok miatt a fehérvári káptalannal is összekülön-
bözött: Bodrog vármegye nemessége előtt 1401-ben arról panaszkodott, hogy a Dunának Vajas
nevezetű ágán keresztül Szekcső felé igyekvő jobbágyaitól illetéktelen vámokat szednek. Amikor a
fenti eset kapcsán a vármegye emberei felszólították fehérvári káptalan felszekcsői jobbágyait, hogy
hagyjanak fel jogtalan tevékenységükkel, a helyi bíró gúnyosan azt válaszolta, hogy „*az elvett dol-
gokat vissza nem adja, sőt még többet törekszik megszerezni.*”⁵⁴ 1459-ben Szeremlénben jogtalanul
fogadták be Töttös Lászlónak azt a bátmonostori jobbágyát, aki anélkül távozott el ura birtokáról,
hogy a jogos költözési illetéket megfizette volna.⁵⁵ 1464-ban a bátai apát tett panaszt Töttösék elő-
ző évi, többrendbeli hatalmaskodása ellen, melyek során egy alkalommal határjeleket rontottak le
Szeremlén határában, máskor pedig számos haszonállatot kívántak onnan elhajtani; utóbbi esetben
azonban úgy tűnik, hogy a barmok és a disznók egy része nem kívánta elfogadni a tulajdonviszo-
nyok átalakítási szándékának ezt az erőszakos módját, így hát közülük sokan menekülőre fogták s
a Dunába rohanva a vízbe fulladtak.⁵⁶ A válasz azonban nem maradt el: a fenti panasztétel előtt pár
nappal az apát szeremléni emberei Töttösnek Pongrác nevű birtokát támadták meg, ahol a rétet ha-
talmaskodva lekaszálták, majd a vádak szerint száz kocsi szénát vittek el onnan, a helyi jobbágyokat
pedig megverték és asszonyaikat gyalázó szavakkal illették.⁵⁷

A fenti előzmények hű tanúságot tesznek a helyi birtokosok közti másfél évszázados civakodás,
ellenségeskedés és pereskedés állandó jellegéről. Az 1504-ben történt két incidens is remekül illesz-
kedik a bátai apát és a környékbeli nemesek barátnak nem nevezhető viszonyába, amelynek egyik
színtere maga a bátai-szeremléni rév volt.

A palépénz rejtélyének megoldását filológiai úton érdemes elkezdni. Lássuk, mi is szerepel be-
tűre pontosan abban a három oklevélben, amelyben szó esik róla! Az első alkalommal, amikor a
titokzatos fizetnivaló felbukkan, Nagyküllődön járunk. Az 1501-ben kibocsátott oklevélben⁵⁸ egy
szokványosnak nevezhető hatalmaskodási ügy bontakozik ki előttünk, amely 6–7 évvel korábban
történt, azaz az 1490-es évek közepe környékén. Az ügy lényege az volt, hogy Pünkösd táján a föld-
desúr Geszti Ferenc nevében megjelent a településen familiárisa, a nemes Derzsfalvai Bakó György,
hogy az egyik Geszti-jobbágytól, Gyöngyös Gergelytől begyűjtse azt az összeget, amit az a falu szo-
kásjoga alapján („*iuxta morem et consuetudinem eiusdem possessionis Naghkewlewdh*”) a helyiektől
és az idegenektől („*e medio populorum in eadem Naghkelewdh commorantium ac etiam forensi-
bus*”) a földesúr számára beszedett. Ez az összeg boroshordónként 8 dénárt tett ki és közönségesen
palépénznek hívták („*de singulo vase vini singulos octo denarios vulgariter pallepewz dictos*”). Bakó
Györgyre azonban, aki egy helyi jobbágy házában szállt meg, a nemes Nagyvolgyi János, Péter, Pál
és Ferenc a familiárisaikkal fegyveresen rátörtek és a nagyjából 2 forintra rúgó összeget erőszakkal
elvették tőle.

A második oklevél, amely hasonlókról beszámol, 1505-ben került kibocsátásra.⁵⁹ A történet sze-
rint a tavalyi évben, azaz 1504-ben két aranyi Várdai-jobbágy, Malmos György és Tót Bálint Pünkösd
vasárnapja környékén, a Nagyhéten a baranyai Bába mezővárosban bort vásároltak, amit ugyanitt, a
Sárvíz folyón a saját csónakjukba rakodtattak be. Majd ugyanezzel a borral a Sárvíz folyása mentén
hazaindultak, ráfordulva földesuruk Duna-szakaszára. De már ezt megelőzően Tamásnak, a bátai
apátnak minden szokásos fizetnivalót, így a vámot és a révpénzt, valamint a szekérpénzt, amelyet
közönségesen palépénznek hívnak, teljes mértékben megfizették („*universas obventiones [...] tam
scilicet tributum et vadum, quam etiam pecunias essedales, vulgariter palepenz dictas, ibidem exigi*

⁵³ KAPOCS – KŐHEGYI 1980, 34; ZO. VI. 111, 153, 160, 217; ZO IX. 173.

⁵⁴ ZO V. 269 (1401).

⁵⁵ ZO. X. 73.

⁵⁶ ZO. X. 227.

⁵⁷ ZO. X. 228.

⁵⁸ DL 93692.

⁵⁹ DL 88936.

solitas, in eodem oppido plenarie persolverint). Az apát azonban nem elégedett meg ennyivel és dupla vámot akarván beszédni tőlük („*duplicatum sibi tributum habere volens*”), kiküldte bátai és szeremléni, név szerint felsorolt jobbágyait, azok pedig felfegyverkezve, szitkozódások közepette a két jobbágy hajóját erőszakkal a folyásiránnyal ellentétes irányban, egészen az apát Szeremlén mezővárosánál lévő másik vám- és révhelyig hajóztatták fel, ahol újra vám- és szekérpénzt csikartak ki tőlük („*ibidem [...] rursus alia tributa, aliasque pecunias essedales, quantas voluisset [...] extorqueri et exigere fecisset*”).

A harmadik adat a palépénzre megint csak 1504 Pünkösöd környékéről tűnik elénk.⁶⁰ Az 1505-ben kibocsátott oklevélben egy, az imént ismertetett hatalmaskodással minden bizonnyal összefüggésben álló eseménymenetről esik szó. Várdai Miklós egy garai jobbágya, *Barthany* György szintén Bátán vásárolt bort, amit a Sárvízen egy másik, Bátmonostoron lakó Várdai-jobbágytól bérelt hajóra rakodtatott („*ibidem in fluvio Sarwyze ad navem a quoddam scilicet nauta in oppido Bathmonstra dicti exponentis commorante pecuniis appreciatam locari fecisset*”), majd elindult a borral megrakott csónakkal lefelé, Bátmonostor irányába. Ezt megelőzően már ő is kifizette a Tamás bátai apátnak járó, és Bátán rendesen beszédett vámot és révpénzt, akárcsak a szekérpénzt, vagy közönségesen palépénzt („*universas obventiones venerabilis et religiosi fratris Thome Abbatis dicti oppidi Batha, tam scilicet tributum et vadum, quam etiam pecunias essedales vulgariter palepenz dictas ibidem exigere solitas eidem ex integro persolverit*”). Az apát szeremléni jobbágyai azonban útja során fegyveresen és gyalázkodva rátámadtak, majd a borait erőszakkal átrakodták egy szeremléni dreglyére, miközben újabb vámot és szekérpénzt szedtek be tőle („*prescripta vina eiusdem, de pretacta navi e converso omnino extrahi, et ad aliam navem de oppido suo Zeremlyen locari, ibique itidem alias pecunias essedales, aliaque tributa per ipsum exigere fecisset*”). Ezután a másik hajóval elindultak felfelé, folyásiránnyal szemben és felhajózták a borokat egészen a szeremléni révig, ahol megint, azaz harmadjára is megfizették vele a vámot, sőt, a minden hordó bor után járó palépénzt is újra kivasalták belőle („*tertiaria aliud tributum et insuper de singulis vasis vinorum alias pecunias essedales, minusiuste et indebite extorqueri fecisset, potentia mediante*”).

A három ügyben a felperesek szerint többször is törvénytelenül beszédett, illetve Küllődön elrabolt palépénz, más néven „*pecunia essedalis*” a közös elem. Ilyen nevet viselő, révnél fizetendő járadékra a három oklevélén kívül a magyar középkorból több forrást nem ismerünk. Mit tudhatunk meg erről a titokzatos fizetnivalóról az oklevelek tartalma alapján?

Először is, tudjuk azt, hogy a beszédése a révnél történő átkelésnél volt esedékes, valamint hogy kifejezetten bor után kellett fizetni és Küllődön boroshordónként 8 dénárt tett ki. Tudjuk továbbá, hogy a palépénz nem egyezett meg a révvámmal, hiszen attól függetlenül említik („*tam scilicet tributum et vadum, quam etiam pecunias essedales*”).⁶¹ Az is egyértelműnek tűnik a küllődi esetből, hogy a palépénz, vagy legalább annak egy bizonyos része a vám birtokosát illette, hiszen az azt beszédő küllődi jobbágynak a földesúr számára kellett elszámolni belőle.

Próbáljuk meg először a köznyelvben használt palépénz szót értelmezni! Első körben azt a feltételezést sem szabad elvetnünk, hogy a szóösszetétel vegyes latin-magyar kifejezés volt, azaz a „palé” a középkori okleveles latinságból került be a mindennapos szóhasználatba, tehát latin szóból vezethető le, amihez az eredendően a latinságban „*pecunia*” formában szereplő „pénz” szavunk járult második elemként.

Ha a lehetséges szótárakat és középkor végi, kora újkori szójegyzékeket fellapozzuk, akkor első körben olyan szavak tűnnek gyanúsak, amelyek valamilyen fából készült alkalmatosságra utalhatnak. Ilyen például az 'ásó' jelentéssel bíró „pala”, valamint a 'karó' jelentésű „palus/pallus”.⁶² Ezek értelme azonban sehogy sem akar illeszkedni a révhelyekkel kapcsolatos összkapbe.

⁶⁰ DL 88937.

⁶¹ Mind a két, átkeléssel kapcsolatos, említett oklevélben így szerepel. DL 88936; DL 88937.

⁶² FINÁLY 1884, 1399, 1404; BARTAL 1901, 464–465; FINÁLY 1892, 25; SZAMOTA 1894, 841.

Ennél sokkal csábítóbbnak tűnik a „palla” kifejezésből, annak egyes számú genitívusából eredeztetni a titokzatos palét, tekintve, hogy ennek jelentése egészen pontosan ’evezőnyél’ volt.⁶³ Ez esetben teljesen logikusan azt feltételezhetnénk, hogy a palépénzt az evezőt használó révészek kaphatták, a réven történő átkelés viteldíjaként. Sajnos ez az egyszerűnek tűnő magyarázat is hamar kikerül a lehetséges megoldások listájáról. Egyrészt, világosan látszik a 15–16. századi szójegyzékeink alapján, hogy az evezőre a Magyar Királyságban a középkor végén általában nem ezt, hanem a „remus” szót használták.⁶⁴ Másrészt, nagyon úgy tűnik, hogy az említett két oklevél, amelyek a szeremléni révvel kapcsolatos hatalmaskodásokról számolnak be, magukban foglalják a viteldíj kifizetését is.

A magyar kutatás viszonylag jól ismeri azokat a közlekedési vámokat, amelyeket a vízen vagy hídon történő átkelésnél fizettek a közlekedők. Ezek lehettek hídvámok („tributum/telonium/redditus pontis”), amelyek azonban témánk szempontjából ezúttal nem relevánsak. A hidat nélkülöző helyeken történő átkelésért járó révvámokat a legtöbb esetben szintén a „tributum” és a „redditus” kifejezéssel illették a középkori okleveles gyakorlatban, míg a vízen közlekedők a hajó- vagy kikötővámot fizették az áthaladásért („tributum in navigio, tributum in portu”). A révészek viteldíj gyanánt a „naulum”-nak nevezett pénzüsszeget szedték, amelynek egy része („tributum nauli”) a vám birtokosát illette.⁶⁵

Ami a Bába és Szeremlén közötti 1504-ben történő két hatalmaskodással összefüggően keletkezett 1505. évi okleveleket illeti, mind a kettő párhuzamosan íródott és ugyanazon a napon került kibocsátásra (június 12-én), így a szövegük az események bemutatása során is párhuzamokat mutat. A mindkettőben ugyanolyan formában szereplő szövegrész („*tam scilicet tributum et vadum, quam etiam pecunias essedales, vulgariter palepenz dictas*”) véleményünk szerint három különböző fizetnivalót takar. A „tributum” és a „vadum” itt nem szinonimaként, hanem egymástól egyértelműen elválasztva jelenik meg. A „tributum” ez esetben nem jelenthet mást, mint a fentebb a vámbevételek kapcsán már említett révvámot, amit a rév birtokosa szedett a közlekedőktől a révhely használatának fejében. A „vadum” gyakori kifejezés a magyar okleveles anyagban és köztudott módon alapján véve magát a révhelyet jelenti,⁶⁶ itt azonban a szövegkörnyezetből adódóan egyértelműen fizetnivalóként jelenik meg. A Bartal-féle szótár szintén ismeri egy ilyen jelentését.⁶⁷ Ez esetben tehát a „vadum” megegyezhet a fent említett „naulum”-mal és azt a révészeknek fizették a révhelyen történő átvitelért cserében. Visszakanyarodva a fentiekhez: ha viszont erről van szó, akkor a palépénz nem lehet „evezőpénz” és nem a réven történő átkelésért adják át, hanem valami más volt a jelentése. A „palé” kifejezés magyar szóként történő értelmezési lehetőségeire még visszatérünk.

Térjünk át most a másik kifejezésre, az „essedalis”-ra. A fogalom ilyen formában szótárakban nem szerepel, de ennek ellenére is világosnak tűnik, hogy az „essedum” melléknévképzős alakjával állhatunk szemben. Az „essedum” (olykor: „essed”) az ókori latinságban egyértelműen kocsi jelent, leginkább kétkerekű harci kocsit, később pedig könnyű és díszes utazókocsit, illetve teher szállító kocsit is. Más értelmezését nem ismerjük.⁶⁸ Magyarországon azonban az oklevelekben nem igazán lehetett elterjedve a használata, hiszen nálunk egyértelműen a „currus” volt az, amit a kocsi és szekér megnevezésére széles körben alkalmaztak, ha pedig a szekér szóval kapcsolatos melléknévet képeztek, akkor is a „currus”-ból hozták létre azt (például „*sales curruales*”).⁶⁹

⁶³ BARTAL 1901, 465.

⁶⁴ Habár a szót a Bartal-féle szótár nem ismeri, mind a Schlägli -, mind pedig a Besztercei szójegyzék ezt hozza egyetlen lehetséges verzióként az evezőre. SZAMOTA 1894, 767; FINÁLY 1892, 22.

⁶⁵ WEISZ 2013, 13–14. A „naulum” jelentésére lásd például MELICH 1906, 81: „*Naulum – Haio beer*”.

⁶⁶ A klasszikus és középkori latin szótárak mind így használják. Egyetlen későbbi példaként lásd például PÁPAI PÁRIZ 1767, 973: „*Rév, által vető hely a vízen: vadum, trajectus, portus*.” Vö. MELICH 1906, 81.

⁶⁷ BARTAL 1901, 687: „*vectigal fluviorum*”.

⁶⁸ WALDE – HOFFMANN 1938, I. 421; DU FRESNE – CARPENTERII – HENSCHEL 1884, III. 317; WISSOWA 1909, 687–689; DAREMBERG – SAGLIO 1892, II. 817; NIERMEYER 1984, 381; GEORGES 1951, I. 2469; GLARE 1982, 621; FINÁLY 1884, 709; PÁPAI PÁRIZ 1767, 219.

⁶⁹ BARTAL 1901, 191.

Ezt megerősíti, hogy a Lexicon Latinitatis ismeri ugyan az „essedum” szó középkori magyarországi előfordulását, de az egyetlen citált példát Bonfinitól hozza.⁷⁰ Ez nem véletlen, világosnak tűnik, hogy a neves humanista a klasszikus műveltségét csillogtatva használta csupán az ókorban használatos kifejezést, idehaza valójában nem volt az okleveles gyakorlatban a mindennapokban ismert. Azaz, a fentiek alapján ennek a „pecunia essedalis” kifejezésnek, a korábban már említett, feltételezett „szekérpénznek” logikusan valahogy így kellett volna festenie latinul egy oklevélben: „pecunia curru(a)lis”.

Az „essedum”-nak egyetlen képzett alakja található meg csupán a különféle latin szótárakban, ez pedig az „essedarius”~„assedarius”, ami az ókortól kezdve ’kocsivezetőt’, ’szekérharcost’ jelent.⁷¹ Utóbbinak azonban úgy tűnik, idehaza van egy harmadik jelentéstartalma is. A Lexicon Latinitatis a következőképpen definiálja a szót: „*miles essedo*”, illetve „*operarius, qui onera in curru ponit*”.⁷² Ezek szerint Magyarországon volt egy olyan értelme is, amelyet kifejezetten a kocsikat áruval megrakó munkások megnevezésére használtak. A Bartal-szótár ennél is tájékozottabb, és az „assidarius” szót a hordórakodó munkások, azaz a korcsolyások foglalkozásával köti össze.⁷³ Utóbbi értelmezés már a Lexicon Latinitatis supplementum kötetében is benne van.⁷⁴ Kiderül az is, hogy a két szótár mindösszesen két olyan forrásadatot ismer a teljes magyar középkorból, annak is a legvégéről, ami bizonyítja azt, hogy az „essedarius/assedarius” jelentése a korcsolyásokkal is megfeleltethető. A kevés példa alapján széles körben tehát ez sem lehetett elterjedt szó a magyarországi latinságban, talán csak a középkor legvégén jelenhetett meg hazánkban.⁷⁵

Ami a korcsolyásmesterséget illeti, mivel a boroshordókat nagy súlyuk miatt kézzel mozgatni lehetetlen volt, ezért a korcsolyások egy speciális emelőszerkezettel, az úgynevezett korcsolyával engedték le azokat a borospincébe. Ez a fáradságos művelet komoly szakértelmet igényelt, így külön szakmává vált a középkorban. Maga a korcsolya két, deszkából vagy gerendából készített, keresztmervítőkkel összekötött rúdból álló, létrára emlékeztető kinézetű szerkezet volt, amelyen a hordókat horoggal ellátott, úgynevezett borvonó kötél, esetleg csigarendszer segítségével engedték le és húzták fel. A szerkezetet az egyik végén lévő két vaskampóval rögzítették rakodás előtt.⁷⁶ A „korcsolya” kifejezés minden bizonnyal idegen nyelvből történő szóátvétel volt, de eredete még megfejtésre vár.⁷⁷ Az eszköz latin neve a középkorból nem ismert, ennek magyar változata, a „korcsolya” a középkori oklevelekben ritka, az újkori forrásokból azonban viszonylag gyakran felbukkan.⁷⁸

A korcsolyáról, illetve a korcsolyásokról nem ismerünk olyan hazai ábrázolást, amely a középkorból vagy a kora újkorból származik. Nyugat-Európában azonban maradtak fenn olyan források, amelyek alapján viszonylag pontos képet alkothatunk a hordók mozgatásának, emelésének módjáról és eszközeiről. A nürnbergi Tizenkét Testvér Alapítvány Naplóiban (Hausbücher der Nürnberger Zwölfbrüderstiftungen) színes rajzokon örökítették meg az alapítvány szegényházaiban élő mesteremberek (kovácsok, kőfaragók, ötvösök, posztókészítők stb.) és segédmunkások képmásait. Ezek között megtalálható a korcsolyások (Schröter) ábrázolása is, melyen jól kivehető az általuk használt borlétra (Schrotleiter/Weinleiter), és a leeresztést/emelést segítő kötél és gerenda (Scrotseil és Scrotbaum). A landshuti fegyvertári leltárban (Zeughausinventar von Landshut) a számos

⁷⁰ BORONKAY – BELLUS – MARÓTH – SZOVÁK 1992, III. 355.

⁷¹ DU FRESNE – CARPENTERII – HENSCHEL 1883, I. 434; GLARE 1982, 621; GEORGES 1951, I. 639, 2468; WISSOWA 1909, II. 1746–1747; FINÁLY 1884, 709; PÁPAI PÁRIZ 1767, 219.

⁷² BORONKAY – BELLUS – MARÓTH – SZOVÁK 1992, III. 355.

⁷³ BARTAL 1901, 53: „*qui onera molitur, promovet; korcsolyás*” és „*Assedarii seu impositores vinorum vulgo korcholas*”.

⁷⁴ BORONKAY – BELLUS – MARÓTH – SZOVÁK 2013, Supplementum I. 200.

⁷⁵ FRAKNÓI 1877, 118: „*Eodem die essedariis, qui octo vasa vinorum in Felhewyz ad currum posuerunt, et in castro Budensi ad cellarium Regie Maiestatis imposuerunt...*”; KEMÉNY 1889, 384: „*assedarii seu impositores vinorum vulgo korcholas*”.

⁷⁶ PAP 1994, 122; SIMON 2000, 123; MIZSER 2006, 244, 525.

⁷⁷ BENKŐ 1970, II. 571–572; NYÍRI 1943.

⁷⁸ A Szamota István által hozott latin kifejezés („*scala promotoria, scala cellaria*”) forrása nem ismert. SZAMOTA 1902–1906, 519. Az egyetlen ismert vulgáris adatot a középkorból szintén Szamota idézi: DL 26251 (1520 k.). Az újkori adatok közül néhány: VARGA 1978, 288; IVÁNYOSI-SZABÓ 2004, 83.

fegyver- és szerszámabrázolás mellett a korcsolya rajza is látható (1–3. tábla). Ezek a magyarországi néprajzi kutatásokból ismert korcsolyákkal lényegében azonosak voltak, így minden bizonnyal a képeken szereplő eszközökhöz hasonlókkal dolgozhattak a hazai korcsolyások is a középkorban és a kora újkorban.⁷⁹

A korcsolyásmesterség, még ha nem is a latin „assedarius” alakban, hanem magyar köznyelvi formájában („korcholas, corcholas, korchyolyas”, stb.) már a 14. századból előkerül a hazai oklevéltanyagból. A legtöbb esetben parasztok személyneveiben szerepelt, különféle jobbágyszorolások kapcsán,⁸⁰ de szőlőhegyek mikrotoponímiájában is megjelent olykor.⁸¹ A 16. században egy új elnevezéssel is találkozunk, hiszen ekkor már egyes esetekben a „borvonó/borvonyó” néven illették a szakma képviselőit.⁸² Ez a szó számos újkori gazdasági vonatkozású feljegyzésben, leginkább inventariumban szerepel említés szintjén, de ezek részletes ismertetésétől ezúttal eltekinthetünk.

Mindemellett a magyarországi németek is ismerték saját nyelvükön a kifejezést, főleg a német lakosságú szőlőtermelő városokban. Az eszköz legelterjedtebb középkori német neve a „Schrotleiter” lehetett.⁸³ Sopronban ez a sajátos foglalkozás meglehetősen gyakran előfordult a különféle számadáskönyvekben, „fascziher/vascziher” formában.⁸⁴

Gondolatmenetünk során az „essedum” kifejezéstől a korcsolyáig jutva fel kell tenni azt a kérdést, hogy az említett palépénz, vagy más néven „pecunia essedalis” összefüggésben állhat-e valamilyen módon a boroshordók rakodásával, avagy a korcsolyás mesterséggel? Nagyon észszerűen hangzik, hogy igen. A fentiekben plasztikusan kirajzolódott előttünk az a kép, amely a réven való átkelést jellemzi. Egyrészt, tekintve, hogy a borkereskedő jobbágyok saját szekerekkel nem kelhettek át Szeremlénnél a Dunán, egyértelmű, hogy vectorokat fogadtak fel a borszállításra. És mivel egy egész munkásbrigádot sem vihettek magukkal a boroshordók rakodására, az is világos, hogy ezek mozgatását csak a réven dolgozó jobbágyok végezheték el, ahogyan a szükséges eszközt, a korcsolyát is ők biztosíthatták hozzá. Az átkelés tehát úgy történhetett, hogy a kereskedő a baranyai részeken szekereket fogadott fel, akik a hordókat a bátai révig szállították, ahol a korcsolyával és megfelelő szakértelemmel rendelkező helyi parasztok az árut a szekerről a hajóra pakolták. Ezt követően átkeltek a Dunán és a szeremléni oldalon a boroshordók hasonló módon kerültek át egy újabb – saját vagy bérelt – szekerre. A hordók korcsolya segítségével történő ki- és berakodása tehát egy, a kereskedők számára nélkülözhetetlen, és minden bizonnyal a rév dolgozóinak kizárólagos joga alá tartozó szolgáltatás volt, amely mind a bátai, mind a szeremléni lakosok számára biztos jövedelemforrást jelenthetett.

Bizonyítja a fenti állítást, hogy a szekerek megrakása és általában a rakodás a középkor folyamán szinte mindig külön munkafolyamatnak számított, amiért meghatározott összegű fizetség is járt. Külön fizetnek például 1502-ben Eperjesen az égetett mész szekerről történő lerakodásáért, egészen pontosan 10 dénárt, ugyanitt 1510-ben gabonarakodásért fizetnek 75 dénárt. A máramarosi sóbányákban a sóhordóknak éves szinten 3 forint volt munkájukért a járandóságuk. 1406-ban Raguzában kifejezetten gabonarakodáshoz biztosítanak külön munkásokat.⁸⁵ A bátai réven sem volt más a helyzet, a nehéz és szakértelmet igénylő munkát meg kellett fizetni, mégpedig a küllődi példa alapján boroshordónként számított 8 dénárral, amelynek összege feltehetőleg a környéken mindegyeségesen ugyanennyit tett ki.

A fentiek alapján annak ellenére, hogy az „essedum” kifejezés nem volt ismert a középkori ma-

⁷⁹ Hausbuch der Landauer 12 Bruder Stiftung I., Amb. 279.2° Folio 8 verso; Hausbuch der Mendelschen Zwölf Bruder Stiftung I., Amb. 317.2° Folio 98 verso; Beßnitzer, Ulrich: Zeughausinventar von Landshut, 1485, Cod. Pal. germ. 130, folio 56.

⁸⁰ Anjou XXIII. 161. sz. (1339); DL 10051 (1413); DL 10258 (1414); ZSO VIII. 252. sz. (1421); DL 14696 (1453); DL 14697 (1453); DL 27072 (1488); DF 229432 (1512); DL 26243 (1520 k.). Az említettek közül többet is ismer SZAMOTA 1902–1906, 519.

⁸¹ ZSO II. 6789. sz. (1409).

⁸² SZAMOTA 1902–1906, 85–86.

⁸³ SZAMOTA 1902–1906, 519.

⁸⁴ Sopron II/6. 96 (1430); Sopron II/3. 20 (1433); Sopron II/3. 51 (1436); Sopron II/6. 134 (1440); stb.

⁸⁵ DIVALD – IVÁNYI 1927, 56; DF 282535; GULYÁS 2014, 70; ZSO II. 4467. sz.

gyarországi okleveles latinságban, elvileg nem tűnik indokolatlannak, hogy a „pecunia essedalis”-t a fenti módon ’szekérpénzként’ értelmezzük, hiszen azt a szekérről a hajóra, majd a hajóról újra a szekérré rakodásért kellett fizetni. A „palé” magyar szóként történő értelmezése finomíthat ezen az állításon. Már az elején ki kell jelenteni, hogy a kifejezés középkori okleveles említését ebben a formában ezen kívül nem ismerjük. Mi lehet valójában a jelentése? Mivel a korcsolya minden bizonnyal leginkább fából készülhetett, esélyes, hogy itt valójában a „palló” szóval állunk szemben.⁸⁶ A „palló” középkori okleveles előfordulása feltehetőleg igen ritka volt. Személynévként egyetlen általunk ismert oklevélben tűnik fel, 1421-ben.⁸⁷ A Szamota-féle szótár csak az 1490-es évekből, majd a 16. század közepéről ismer rá adatot, azaz minden bizonnyal csak a középkor végén jelenhetett meg magyarul az oklevelekben.⁸⁸ Az 1494. évi inventáriumban szereplő formája, a „*zeen pallo*” talán nem lényegtelen témánk szempontjából sem, mivel ez feltételezhetően egy olyan alkalmatosság lehetett, amellyel a szenet a pincébe juttatták le, azaz funkcionálisan kapcsolatban állhat a korcsolya fogalmával is.⁸⁹ A ’palépénz’~’pallópénz’ jelentésének egyezését egy újkori adattal tudjuk megkérdőjelezhetetlenné tenni. A sárospataki kőbányában, ahol már a középkortól kezdve malomköveket bányásztak, a roppant nehéz köveket korcsolyához hasonló szerkezettel rakodták fel a szekerekre, amiért még a 19. században is 4 garasnyi „pallópénzt” kellett fizetni. A palló tehát ez esetben is egyértelműen ’korcsolya’ jelentéssel bírt.⁹⁰

Amennyiben azonban a „palé” értelme valóban ’palló’ volt, a fizetnivaló pedig „pallópénz”, akkor a hazánkban oklevélben nem ismert „essedum”-mal kapcsolatosan is fel lehet vetni, hogy azt nem szekéreként kellene fordítani. Mivel az „essedarius/assedarius” ’szekérrakodó munkás’, illetve ’korcsolyás’ jelentést is tartalmaz, az „essedum” talán idehaza kifejezetten ’korcsolya’ értelemben volt használatos. A fent már említett és a középkorban ismert „assidarius” alakból kiindulva könnyen lehetséges, hogy a szótó valójában nem is az „essedum”, hanem a ’deszka’, ’gerenda’ vagy ’léc’ jelentéssel bíró „axis~assis” lehetett, az „assidarius” pedig olyan valakit jelentett, aki ilyen, rakodás során használt deszkával (pallóval, azaz korcsolyával) dolgozik. Ez esetben még az is feltételezhető, hogy létezett egy, az említett „assis”-ből képzett „assidum” kifejezés is a középkor végi magyar latinságban, amely egyelőre még nem került elő oklevélből. Összességében a „pecunia essedalis”-t tehát célszerű palló- vagy korcsolyapénzként definiálni.

A fentiek ismeretében hogyan értelmezhető tehát a két, 1504-ben játszódó hatalmaskodás? A küllődi és a szeremléni révhely különlegessége az volt, hogy más termékek mellett a dél-dunántúli borokat forgalmazó kalmárok legfontosabb átkelőhelyeként is funkcionáltak. Az átkelés azonban igen drága volt. A Bátára érkező borkereskedőnek ki kellett fizetnie először is a révvámot („tributum”), amit teljes egészében a rév birtokosa, a bátai apát kapott. Ki kellett egyenlítenie továbbá a palló- vagy korcsolyapénzt, amiért a réven dolgozó bátai jobbágyok a hordókat a kocsiról a hajóba rakodták. A küllődi adat alapján ezen az összegen a jobbágyok és a földesúr valamilyen módon megosztottak egymással. Ezután következett az átkelés, amiért a viteldíjat kellett letenni („naulum/vadum”), amelynek egy részét („tributum nauli”) az országos analógiák alapján a révészek megint csak az apátnak juttatták. A szeremléni oldalon a hordókat a szeremléni jobbágyok rakodták a korcsolyával szekérré, amiért újabb pallópénzfizetés dukált. A speciális földrajzi helyzet tehát a réven mindenki számára igen hasznos volt, mind a földesúr, mind az ott tevékenykedő jobbágyok komoly bevételhez juthattak így. Ennek eredményeképpen monopolhelyzet alakult ki és szokásjoggá vált, hogy a hordók rakodását és a vízen történő átszállítását is csak és kizárólag bátai és szeremléni jobbágyok végezheték el, mégpedig bizonyosan nyomott, azaz kifejezetten magas áron, a dologból

⁸⁶ A „palló” kifejezés minden bizonnyal a délszláv eredetű „padló” szóval lehet etimológiai kapcsolatban. BENKŐ 1976, III. 56–57.

⁸⁷ ZSO VII. 197. sz.: „*Benedicto Pallo dicto*”.

⁸⁸ SZAMOTA 1902–1906, 738: „*Padló-deszka, palló-, assis; bodenbrett. 1546: Fy labfa, rag, karo, palo dezka sew rigal*”.

⁸⁹ SZAMOTA 1902–1906, 909; DL 26076 (1494).

⁹⁰ MAROZSÁN 2011, 320.

hasznot húzó bátai apát tudta és támogatása mellett. A kereskedőnek összességében tehát csak a helyi révészek hajóin és csak Bába és Szeremlén között lehetett közlekedni a szállított borral.

A réven átkelő kereskedők azonban érthetően sokallták a fizetnivalókat, ezért megpróbálták azokat kijátszani. Erre az egyetlen lehetőség az volt, hogy nem bátai vagy szeremléni, hanem saját vagy bérelt hajókkal szállították át a bort a túlpartra, de nem Szeremlénbe, hanem attól délre hajózva, majd ott kikötve saját maguk szervezték meg – nyilvánvalóan jóval olcsóbban – a bor átrakódását. Ilyen módon megszabadultak a szeremléni pallópénz megfizetésének terhétől.⁹¹

A századforduló környékére a réven elkövetett szabálytalanságok száma bizonyára megnőtt, ezért 1504 tavaszára a szeremléni révészeknél betelt a pohár. Elhatározták – amihez talán a bátai apát hozzájárulását is elnyerték – hogy megleckéztetik a szabálytalankodókat. A két eset mellett, amelyről az említett oklevelek tanúskodnak, minden bizonnyal többször is végrehajthatták a „leckéztetést”, amelyekről azonban nem maradt fenn írott forrásunk. *Barthany* György esete nagyon jól demonstrálja a szeremléni szándékot. A Bátán mindent kifizető jobbágy hajóját a szeremléniek azért fogták el, mert nem az ő hajóikat használta és nem Szeremlénbe vette célba (ahogyan a másik ügyben szereplő két arany jobbágy sem szeremléni hajón kelt át a Dunán). Hogy megmutassák neki, hogyan zajlik egy szabályos átkelés, a hordókat a saját hajójukra rakodták, amiért természetesen felszámolták a pallópénzt is. Mivel a szabályos átkelés az értelmezésük szerint csak most kezdődött, a vámot is újra megfizették vele. Így indultak tehát vissza Szeremlénbe, ahol a hordókat kirakodták – újabb pallópénzért –, majd a vám harmadszori, pedagógiai célzatú behajtásával tették fel az i-re a pontot.

A tanulmányban ismertetett három oklevél plasztikus betekintést enged a középkor végi révhelyek működésébe és akár analógiaként is felfogható. Minden bizonnyal hasonló metódus szerint működtek az ország egyéb révhelyei is, amelyeken keresztül komolyabb borforgalom zajlott, hiszen ezzel a technikai kihívással – a hordók szekérről hajóra és újra szekérré rakodásával – máshol is szembe kellett nézni. A szeremléni eset remek rálátást biztosít a révhelyeken dolgozó jobbágyok dolgos mindennapjaira, és azokra a jövedelmekre is, amelyeket a rév hozott számukra az ott elvégzett munkának köszönhetően.

---

⁹¹ A hordónként a rakodásért fizetendő 8 dénár nem volt jelentéktelen összeg. Erre példaként elég annyit megemlíteni, hogy ugyan-ezekben az években a Hegyalján a meglehetősen kemény munkának számító kapálás napszáma is csupán napi 7 dénárt tett ki fejéenként. DF 216409. Így teljes mértékben érthető, hogy miért próbálták meg a kereskedők elkerülni a szeremléni révhely korcsolyáit.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDRÁSFALVY 1975 ANDRÁSFALVY Bertalan, *Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig*. Szekszárd 1975. (Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.)
- Anjou *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia I–XL*. Szerk. Kristó Gyula et al. Budapest–Szeged 1990–2018.
- BALÁZS KOVÁCS 2006 BALÁZS KOVÁCS Sándor, *A Tolna megyei Sárköz és rokon településeinek kapcsolatrendszere a 17–20. században*. WMMÉ XXVIII (2006) 171–204.
- BALÁZS KOVÁCS 2015 BALÁZS KOVÁCS Sándor, *A régi Sárköz*. WMMÉ XXXVII (2015) 217–298.
- BARTAL 1901 BARTAL, Antonius, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis Regni Hungariae*. Budapestini 1901.
- BÁLINT 1976 BÁLINT Sándor, *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete. Első rész*. Szeged 1976. (A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75–2.)
- BENDA 2014 BENDA Borbála, *Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban*. Szombathely 2014. (Archivum Comitatus Castriferrei 6.)
- BENKŐ 1967–1976 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*. Főszerk. Benkő Lóránd. Budapest 1967–1976.
- BLAZOVICH 2007 BLAZOVICH László, *Szeged rövid története*. Szeged 2007. (Dél-alföldi évszázadok 21.)
- BORI 1996 BORI Imre, *Szerémi György emlékirataiból*. Újvidék 1996.
- BORONKAY – BELLUS – MARÓTH – SZOVÁK 1987–2013 *A magyarországi középkori latinság szótára. Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae I–V. (A–I)*. Kiadásra előkészítette Boronkay Iván (I–II.); Boronkay Iván – Bellus Ibolya (III.); Boronkay Iván – Szovák Kornél (IV.); Szovák Kornél (V.); Maróth Miklós – Szovák Kornél (Supplementum I.). Budapest 1987–2013.
- CSÁNKI 1890–1913 CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V*. Budapest 1890–1913.
- DAREMBERG – SAGLIO 1877–1919 *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines I–V*. Red. Daremberg, C. V. – Saglio, E. Paris 1877–1919.
- DIVALD – IVÁNYI 1927 DIVALD Kornél – IVÁNYI Béla, *Az eperjesi Szent Miklós templom*. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei 4 (1924–1926) [1927] 30–73.
- DRASKÓCZY 1999 DRASKÓCZY István, *Borkereskedelem a 15–16. század fordulóján*. In: Borok és korok: bepillantás a bor kultúrtörténetébe. Szerk. Benyák Zoltán – Benyák Ferenc. Budapest 1999, 99–114.
- DRASKÓCZY 2018 DRASKÓCZY István, *A magyarországi kőszó bányászata és kereskedelme (1440–1530-as évek)*. Budapest 2018. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)

- DU FRESNE –
CARPENTERII –
HENSCHEL 1883–1887
Glossarium mediae et infimae latinitatis. Conditum a Carolo du Fresne Domino du Cange auctum a Monachis Ordinis S. Benedicti cum supplementis integris D. P. Carpenterii, adelungii, aliorum, suisque digessit G. A. L. Henschel I–IX. Niort 1883–1887.
- FINÁLY 1884
FINÁLY 1892
FINÁLY Henrik, *A latin nyelv szótára*. Budapest 1884.
A besztercei szószedet. Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szómutatókat készített hozzá Finály Henrik. Budapest 1892. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI. kötet 1. szám.)
- FRAKNÓI 1877
FRAKNÓI Vilmos, *II. Lajos király számadási könyve 1525. január 12–július 16*. MTT második sorozat 10 (1877) 45–236.
- GEORGES 1951
Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch I–II. Ausgearbeitet von Georges, Karl Ernst. Basel 1951.
- GLARE 1982
GLASER 1929
Oxford Latin Dictionary. Ed. Glare, P. G. W. Oxford 1982.
GLASER Lajos, *Dunántúl középkori úthálózata*. Századok 63–64 (1929–1930) 257–285.
- GULYÁS 2014
GULYÁS László Szabolcs, *Városfejlődés a középkori Máramarosban*. Kolozsvár 2014. (Erdélyi Tudományos Füzetek 280.)
- HARASZTI SZABÓ –
KELÉNYI 2019
HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála, *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken 1100–1526*. Budapest 2019. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3.)
- HARASZTI SZABÓ –
KELÉNYI – SZÖGI 2017
HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László, *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525. I–II*. Budapest 2016–2017. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- IVÁNYOSI-SZABÓ 2004
IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, *Vagyonbecslések és inventáriumok a reformkori Kecskemétről*. Bács-Kiskun megye múltjából XIX (2004) 35–84.
- K. NÉMETH 2013
K. NÉMETH András, *Tolna megye központi helyei a középkorban*. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 8 (2013) 213–247.
- K. NÉMETH 2015
K. NÉMETH András, *A középkori Tolna megye települései. Településtörténeti adattár*. Kézirat, 2015.
- KAPOCS – KŐHEGYI 1980
KAPOCS Nándor – KŐHEGYI Mihály, *Szeremle középkori oklevelei a Zichy okmánytárban*. Baja 1980.
- KEMÉNY 1889
KEMÉNY Lajos, *Buda város árszabása II. Lajos korában (1522)*. MTT harmadik sorozat 12 (1889) 372–384.
- KUBINYI 2000
KUBINYI András, *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Szeged 2000. (Dél-alföldi évszázadok 14.)
- MAROZSÁN 2011
MAROZSÁN Zsolt, *Köves mesterségek a Hegyalján a 16–19. században*. HOMÉ L (2011) 307–323.
- MELICH 1906
Szikszai Fabricius Balázs *latin-magyar szójegyzéke 1590-ből*. Közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Melich János. Budapest 1906.

- MEZŐSI 2011 MEZŐSI Gábor, *Magyarország természetföldrajza*. Budapest 2011.
- MIKE 1991 MIKE Károly, *Magyarország ösvízrajza és felszíni vizeinek története*. Budapest 1991.
- MIZSER 2006 MIZSER Lajos, *Cserépvár a 16–17. században*. HOMÉ XLV (2006) 523–528.
- NIERMEYER 1984 *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*. Composuit Niermeyer, J. F. Leiden 1984.
- NYÍRI 1943 NYÍRI Antal, *Hangutánzó szavaink történetéből*. Nép és Nyelv 3 (1943) 121–129.
- PAP 1994 PAP István, *Szállítás, anyagmozgatás és eszközei Nagykőrösön*. In: Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére II. Szerk. Novák László. Szentendre 1994, 119–127. (Studia Comitatus 24.)
- PÁNYA 2019 PÁNYA, István, *Possibilities and methods for the reconstruction of the settlement structure of medieval Bodrog county*. Banatica 29 (2019) 321–358.
- PÁNYA 2020 PÁNYA István, *A Mohácsi-sziget középkori topográfiája*. Történeti Földrajzi Közlemények 8 (2020) 3–4. sz. 105–120.
- PÁNYA – MORDOVIN – NAGY 2020 PÁNYA István – MORDOVIN Maxim – NAGY Balázs, *Sic transit gloria mundi – Szeremlén mezőváros története*. Cumania 29 (2020) 23–80.
- PÁPAI PÁRIZ 1767 PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Dictionarium Latino-Hungaricum*. Cibinii 1767.
- SIMON 2000 SIMON Zoltán, *A füzéri vár a 16–17. században*. Miskolc 2000. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 1.)
- SOPRON Sopron szabad királyi város története I–II. Közli Házi Jenő. Sopron 1921–1943.
- SZABÓ 1965 SZABÓ Gyula, *Szabadgondolkodó társadalmi rétegek a török alatti Pécssett és Baranyában*. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1964 [1965] 241–260.
- SZABÓ 2011 SZABÓ Máté, *A Limes út*. In: A Danube Limes program régészeti kutatásai 2008–2011 között. Szerk. Visy Zsolt. Pécs 2011, 101–196.
- SZAKÁLY 1973 SZAKÁLY Ferenc, *A Dél-Dunántúl külkereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán*. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 4 (1973) 55–112.
- SZAKÁLY 1998 SZAKÁLY Ferenc, *Törökök és a magyarországi borforgalom. A szerémségi bortermelés hanyatlása*. História 20 (1998) 5–6. sz. 29–30.
- SZAKÁLY 1999 SZAKÁLY Ferenc, *A Közép-Duna ment bortermés fénykora*. In: Borok és korok: bepillantás a bor kultúrtörténetébe. Szerk. Benyák Zoltán – Benyák Ferenc. Budapest 1999, 131–146.
- SZAKÁLY 2001 SZAKÁLY Ferenc, *A hódolt megye története*. In: Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Szerk. Zsoldos Attila. Budapest 2001, 329–543.

- SZALAY – WENZEL 1857–1875 SZALAY László – WENZEL Gusztáv, *Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái I–XII*. Pest–Budapest 1857–1875.
- SZAMOTA 1894 *A schlägli magyar szójegyzék a 15. század első negyedéből*. Az eredeti kéziratból közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Szamota István. Budapest 1894.
- SZAMOTA 1902–1906 *Magyar oklevél-szótár*. Gyűjtötte Szamota István. Szerk. Zolnai Gyula. Budapest 1902–1906.
- VARGA 1978 VARGA Gyula, *Egy falu az országban (Kismarja életrajza a felszabadulásig)*. Debrecen 1978. (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 33.)
- VASS 1976 VASS Előd, *Mohács város hódoltságkori történetének török forrásai*. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 1976, 15–58.
- WALDE–HOFFMANN 1938 WALDE, Alois, *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch I–II*. 3. Neubearbeitete auflage von Hoffmann, J. B. Heidelberg 1938.
- WEISZ 2012 WEISZ Boglárka, *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban*. Budapest 2012. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések)
- WISSOWA 1909 *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft VI*. Hrsg. Wissowa, Georg. Stuttgart 1909.
- ZO *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII*. Szerk. Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Kammerer Ernő – Lukcsics Pál. Pest–Budapest 1871–1931.
- ZSO *Zsigmondkori oklevéltár I–XIII. (1387–1426)*. Összeállította Mályusz Elemér et al. Budapest 1951–2017. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52, és 55.)

RÖVIDÍTÉSEK

- DF Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár
- HM HIM HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Térképtára
- HOMÉ A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
- MTT Magyar Történelmi Társaság, Pest–Budapest
- WMMÉ A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd

1. tábla. Borlétra 1485-ös ábrázolása (Ulrich Beszitzer: Zeughausinventar von Landshut 1485, folio 56. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg130/0119/image> [2020. 09. 22.]

Anno M^o cccc und my lxxxj zew am pfingsttag nach
antthon do starb solich wendysth ein ablaye my
weinmardit und wolt die ~~...~~ ~~...~~
190

2. tábla. Hordó szekérre pakolásának 1481 körüli ábrázolása (Hausbuch der Mendelschen Zwölf Bruder Stiftung I., Amb. 317.2° Folio 98 verso, <https://hausbuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-317-98-v/data> [2020. 09. 22.]

3. tábla. Borvonó ábrázolása 1515-ből (Hausbuch der Landauer 12 Bruder Stiftung I., Amb. 279.2° Folio 8 verso, <https://hausbuecher.nuernberg.de/75-Amb-2-279-8-v/data> [2020. 09. 22.]

„Palegeld” Bezahlung bei Szeremlén

Beitrag zur Geschichte des Weinhandels am Ende des Mittelalters

In der ersten Hälfte unserer Schrift werden die erwähnte Donaugegend und die damals hier bestanden Flussübergänge dargestellt, um uns von dem mittelalterlichen Geldverkehr, sowie den hier transportierten Waren der Fähren bei Szeremlén und Küllöd ein klares Bild machen zu können. In der zweiten Hälfte der Studie geht es um das „Palegeld” und wir versuchen nebenbei auch die Frage beantworten zu können, warum und wofür dieses Geld bezahlt werden mußte. Die Grundlage unserer Forschung bilden solche Urkunden vom Anfang des 16. Jahrhunderts, welche den Ausdruck „Palegeld” enthalten. Der Schauplatz der aus den Schriften vorkommenden Streitfälle und Geschichten liegt in der Umgebung der Mohács-Insel, in der transdanubischen Hügellandschaft und auf einem, sich an der Tiefebene erstreckenden, mit breiten Moor- und Waldgebieten bedeckten, Überschwemmungsgebiet.

Die ungarische Forschung kennt die Verkehrszolle relativ gut, welche von den Reisenden bei den Fluß- und Brückenübergängen (*tributum/telonium/redditus pontis*) bezahlt werden mußten. Über das Palegeld wurde bisher keine Studie oder Sammelreferat veröffentlicht. Laut mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Quellen läßt es sich behaupten, daß die Benennung „Palegeld” ursprünglich „Bohlengeld” sein konnte, wobei die Vorsilbe „Bohle” die zur Verladung von Weinfässern benutzten Bohlen, und zwar eine „Schrotleiter” bedeutete. Das Bohlengeld wurde für die Arbeiter bezahlt, die die Weinfässer von ihren Fuhren ins Schiff verladen, bzw. vom Schiff aufs Land entladen haben. Für den Ursprung seines lateinischen Begriffs „*pecunia essedalis*” erhoben sich zwei Möglichkeiten. Erstens konnte er ein „Fuhrgeld” (*essedum* > Fuhre) bedeuten. Zweitens kann der Begriff aus einem Wort „axis~assis” stammen, welches Wort ein Stück „Bohle”, „Balken” oder „Brett” bedeutete. Der aus dieser Vorsilbe gebildete Begriff „*assidarius*” konnte nun eine Person bezeichnen, die bei der Verladung mit einem Brett oder Bohle, arbeitete. In diesem Fall läßt es sich sogar vermuten, daß es früher auch ein Ausdruck *assis-assidum* in der spätmittelalterlichen ungarisch-lateinischen Sprache existierte, welches Wort aus den damaligen Urkunden jedoch noch nicht hervorkam. Kurz zusammengefaßt kann man also den Begriff „*pecunia essedalis*” als ein Bohlen- oder Schrotleitergeld definieren.

Die drei in der Studie dargestellten Urkunden gewähren einen wahren Einblick in die Funktion der spätmittelalterlichen Fährenplätzen und sind auch eine Art Analogie aufzufassen. Aller Wahrscheinlichkeit nach funktionierten auch andere Fährenplätze des Landes nach ähnlichen Methoden, wo sich ein größerer Weinhandel abwickelte, da die Verladung und Abladung der Weinfässer anderswo auch eine große technische Vorbereitung benötigte. Dieser Fall in Szeremle gewährt einen wahren Einblick für die Alltage der an den Fährenplätzen arbeitenden Fronbauer, sowie auch für diese Einkommen, welche dank ihrer an den Fährenplätzen geleisteten Arbeit ihnen gebührte.